

ANKIETA „EDUKACJI FILOZOFICZNEJ”

Waldemar Pycka

O anateliczny wymiar dydaktyki filozoficznej¹

1. Uwagi wstępne

1. 1 Intencją niniejszej pracy jest zarysowanie pewnej strategii postępowania dydaktycznego w zakresie edukacji filozoficznej. Podstawowym zagadnieniem stojącym przed dydaktyką filozofii jest określenie jej punktu wyjścia, szczególnie zaś — adekwatnego ujęcia zaplecza poznawczego, jakim rozporządzają adepci filozofii. Przyjmuje się, że to zaplecze ma charakter policentryczny i jest kształtowane przez treści wywodzące się z wielu źródeł, np.: religii, nauk przyrodniczych i humanistycznych; elementami zaplecza są posiadane priorytety życiowe, ambicje, zamierzenia oraz rozwijane zainteresowania poznawcze. Niezwykle doniosłe znaczenie pełnią w zapleczu posiadane przeświadczenia moralne.

1. 2 Wprawdzie doświadczenie siebie i świata w perspektywie takiego zaplecza nie jest stabilne, spójne ani tym samym świadomie ustrukturyzowane, to jednak występują w nim momenty prymarne, wywodzące się chociażby z doświadczenia religijnego. Zaplecze umożliwia wymienienie słów, konstruowanie zdań, wypowiadanie się; zakłada się, że adept zna wybrane teksty oraz że jest w stanie uświadomić sobie idee przewodnie dla swego życia.

1. 3 Drugą składową poprawnie wyznaczonego punktu wyjścia jest ustalenie sposobu postępowania z zapleczem poznawczym adeptów. Co ma być celem dydaktyki: uzupełnienie, reorganizacja czy też jego radykalna przemiana? Dobra strategia dydaktyczna powinna umożliwić realizację wszystkich tych celów, co pozwala wzmacniać tendencje idące ku indywidualizacji procesu dydaktycznego. Poniższa propozycja zakłada istnienie pięciu podstawowych faz rozwoju filozoficznego, którym odpowiada pięć poziomów dydaktyki filozoficznej.

2. Pięć etapów edukacji filozoficznej

2. 1 Dydaktyka pojęć

W dydaktyce pojęć zakłada się, że pojęcia stanowią podstawę użycia języka filozoficznego. Podkreśla się w nich: a) efekt wysiłku obiektywizacji myśli, b) warunek intersubiektywności poznania filozoficznego, c) przejaw krytycyzmu, d) u-

¹ Anateliczny (gr. *ana* — w górę, *na(d)*, *telos* — cel, koniec, granica) — w tym miejscu: wznoszący się w górę, ku celowi wziętemu jako punkt graniczny filozofii.

niwersalizm odniesień, e) zawartość treściową. Filozofia z perspektywy tego poziomu jawi się jako zbiór „pojęć-kluczy” charakterystycznych dla poszczególnych sposobów uprawiania filozofii, umożliwiających przy tym ich poznawanie. Głównym celem dydaktyki pojęć jest rozbudowa słownictwa adeptów filozofii o pojęcia filozoficzne, przy wyraźnym podkreśleniu ich specyfiki.

2. 2 Dydaktyka zdań

Potrzeba dydaktyki zdań pojawia się wówczas, gdy zasób posiadanych pojęć jest na tyle wystarczający, by mogły wchodzić ze sobą w różnorodne relacje. Pojęcia przeistaczają się wówczas w kategorie myślenia, stanowiąc podstawę obiektywizacji relacji międzypojęciowych w postaci zdań-twierdzeń. Dydaktyka zdań pogłębia umiejętność grupowania pojęć oraz przyporządkowania ich do specyficznych związków znaczeniowych (ontologicznych, epistemologicznych, etycznych, estetycznych itd.), wzmacnia tendencję hierarchizacji pojęć oraz odnajdywania kategorii priorytetowych dla danej filozofii. Rozwija zdolność analizy twierdzeń, wskazywania ich kontekstu oraz kształci zdolność ujmowania tak koniecznych do przyjmowania przesłanek, jak konsekwencji z nich wynikających. Centralną opozycją, wokół której rozwija się dydaktyka zdań, jest opozycja prawdy i fałszu.

2. 3 Dydaktyka wypowiedzi

Dydaktyka wypowiedzi konstituuje się na bazie relacji międzyzdaniowych, tj. wówczas, gdy zdania-twierdzenia stają się tezami. Teza uzyskuje status tematu, któremu podporządkowany zostaje tok myśli uzewnętrzniiony w formie wypowiedzi. Poziom dydaktyki wypowiedzi zakłada duży stopień samodzielności adeptów filozofii w pracy intelektualnej, przy silnym podkreśleniu odpowiedzialności za wypowiedziane myśli. Techniki tej dydaktyki preferują formę dysput, w których zostaje wypracowana zdolność publicznego afirmowania oraz odrzucania określonych tez. Niezwykle cennym narzędziem dydaktyki wypowiedzi jest aktywne uczestnictwo w sympozjach i konferencjach filozoficznych. Na tym poziomie dydaktycznym świat jawi się jako temat do refleksji, zwraca się przy tym dużą uwagę na rozwijanie zdolności pisarskich.

2. 4 Dydaktyka tekstów

Tekst nie stanowi sumy wypowiedzi, lecz jest nową jakością, w której tezy zostają wkomponowane w tryby teoretycznego postępowania poznawczego. Tekst zaświadcza bogatemu zasobowi kategorii, umiejętności przedstawiania i kreowania twierdzeń filozoficznych, ich tematyzacji oraz zdolnościom konceptualizacji doświadczenia filozoficznego. Tekst jest przejawem architektoniki myślenia, w którym zostają wypowiedziane pryncypia intelektualnego sposobu odbierania rzeczywistości. Ten poziom edukacji filozoficznej wymaga dużej dyscypliny myślenia, skrupulatności i krytycyzmu przy podejmowaniu zamierzeń poznawczych.

2. 5 Dydaktyka idei

Doświadczenie idei, wielorako pojętej i posiadającej różnorodny status ontologiczny i epistemologiczny, stanowi ostateczną racjonalizację doświadczenia filozoficznego, wraz z towarzyszącym mu poczuciem obowiązku i posłannictwa w jej aktualizacji. Doświadczenie idei nie może być zakomunikowane wprost, lecz idea przejawia się poprzez całokształt wysiłku filozoficznego osoby filozofa. Z uwagi na to, że jest to sfera w pełni zindywidualizowanego doświadczenia ten poziom edukacji nie podlega dydaktyce w sensie ścisłym.

3. Uwagi dodatkowe

3. 1 Poziom dydaktyki pojęć jest dla wielu adeptów pierwszym i zarazem ostatnim stopniem edukacji filozoficznej. Może na to mieć wpływ zbyt silne oddziaływanie treści prymarnych zaplecza, mogących uniemożliwić filozoficzny rozwój intelektualny. Wobec tej grupy adeptów trzeba skoncentrować się na technikach podnoszących poziom kultury logicznej, ze szczególnym uwzględnieniem kryteriów poprawnego i krytycznego używania pojęć. Metodyka tej dydaktyki nie powinna prowadzić do konfliktu ze sferą idei, przeswiadczeń i twierdzeń zawartych w zapleczu. Zmiany w myśleniu adeptów powinny mieć charakter ewolucyjny i wynikać niejako z ich inicjatywy: być efektem funkcjonalizacji sfery pojęć, a następnie — twierdzeń, wypowiedzi, tekstów. Dydaktyka pojęć jest niezwykle trudnym, zmuszającym i niewdzięcznym elementem edukacji filozoficznej. Aby zapobiec monotonii prowadzonych zajęć należy równolegle wprowadzać elementy etyki, które umożliwią utrzymanie kontaktu z grupą, jednocześnie aktywizując zasób wiedzy zawartej w zapleczu.

3. 2 Poziom dydaktyki zdań przekraczają nieliczni adepci filozofii. Jako dodatkową trudność trzeba wymienić duże wymagania stawiane nauczycielom filozofii, od których oczekuje się nie tylko talentu i umiejętności dydaktycznych, ale także dość rozbudowanych koncepcji filozoficzno-logicznych. Wkraczanie na poziom wypowiedzi zdaje się być ostatnim szczeblem edukacji filozoficznej, realizowanej w formie szóstoklaszowskiej w zakresie szkolnictwa średniego; stanowią też główny element dydaktyki szkoły wyższej. (Osiągnięcia wszystkich poziomów edukacji filozoficznej wymaga, zdaniem piszącego te słowa, ponad piętnastoletnich intensywnych studiów filozoficznych)

3. 3 Odkrywane i rozwijane poziomy refleksji filozoficznej powinny oświetlać się nawzajem i uzupełniać, umożliwiając readaptację intelektualną treści już posiadanych. Pożądanym jest model ruchu okrężnego, wznoszącego się na coraz to nowe poziomy, w którym na bazie kilku wybranych tekstów przeprowadza się coraz to nowe operacje interpretacyjne.

3. 4 Z uwagi na społeczny wymiar filozofii, jaki podkreślany jest w ramach edukacji szkolnej, trzeba dużo uwagi skupiać na tych momentach dydaktyki, które umacniają intersubiektywny charakter pracy filozoficznej. Jednakże filozofia oferuje także i takie style myślowe, w których procesy obiektywizacji treści myślenia przebiegają w zdecydowanie bardziej zindywidualizowanej formie. Dlatego nie można zbyt mocno ingerować i szkodzić w przypadkach uczniów skłaniających się ku takim formom myślenia filozoficznego. Wielu wybitnych filozofów nigdy nie osiągało poziomu tekstu w swym rozwoju filozoficznym, a mimo to znajdowali drogę idei, chociażby na drodze intuicji mistycznej. Z tego względu proponuje się w tym miejscu, aby przyjąć wobec adeptów filozofii postawę afirmacji egzystencjalnej w zakresie ich wysiłku filozofowania oraz łagodnej negacji esencjalnej — w zakresie treści myślenia.